

DAVLAT QARZI BOSHQARUVI TIZIMINI O'ZBEKISTONDA RIVOJLANTIRISH

Bayramov Mansurbek Furqat o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada davlat qarzi boshqaruvining umumiy mohiyati qanday ekanligi, davlat boshqaruv qarzlarning turlari va boshqaruv tizimining asosiy jarayonlari nimalardan iborat ekanligini, davlat boshqaruv qarzining asosiy maqsadi nimada ekanligini, bundan tashqari O'zbekistonda davlat boshqaruv tizimining joriy holati, yuzaga kelayotgan muammolar hamda yurtimizda bu tizimni rivojlantirish uchun manfaatli bo'lgan yo'l va strategiyalar haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *davlat qarzi, qarz yuki, tashqi qarz, ichki qarz, prognozlash, tizim, strategiya, qarzni optimallashtirish.*

KIRISH

Davlat qarzi boshqaruvi tizimi, davlatning o'z majburiyatlarini bajarish uchun jalb qilingan moliyaviy resurslarni boshqarishning kompleks jarayonlarini ifodalaydi. Bu tizim, davlat qarzini boshqarish va to'lash, qarz olishning risklarini minimallashtirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va davlatning moliyaviy holatini yaxshilashga qaratilgan strategiya va amaliyotlar to'plamidan iborat.

Davlat qarzi boshqaruvi tizimi, davlatning qarzlarni olish, kuzatish, to'lash va ularni optimallashtirish jarayonlarini o'zida mujassamlashtiradi. Shu bilan birga, tizimning samarali ishlashi davlatning moliyaviy barqarorligini, iqtisodiy o'sishni, inflyatsiyani nazorat qilishni va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

“Davlat qarzi boshqaruvi tizimi — bu davlatning qarz portfelini optimallashtirish va boshqarish, qarzlarni to'lashni rejalashtirish, qarzning yuqori risklarini oldini olish va uning iqtisodiy ta'sirini minimallashtirishni nazarda tutuvchi jarayonlar majmuasidir. Tizim davlatning moliyaviy mustahkamligini ta'minlash, resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-

quvvatlash uchun zarurdir.”[1]

Davlat qarzi boshqaruvi tizimi quyidagi asosiy jarayonlarni o'z ichiga oladi:

- Qarz olish — davlatning o'z ehtiyojlarini qoplash va investitsiyalarni moliyalashtirish uchun qarz mablag'larini jalb etish.
- Qarzni boshqarish — qarzning foiz stavkalari, muddati, turlari va boshqa parametrlarini nazorat qilish.
- Qarzni to'lash va qaytarish — qarz majburiyatlarini vaqtida va samarali tarzda bajarish.
- Qarzni optimallashtirish — qarzning tuzilmasini takomillashtirish va uning risklarini kamaytirish.

Davlat qarzi boshqaruvi tizimining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash: Davlat qarzi tizimining samarali boshqarilishi inflyatsiyaning oshishini, valyuta kursining o'zgarishini va iqtisodiy tanazzulni oldini olishga yordam beradi. Buning uchun qarzning qisqa muddatli va uzoq muddatli qismlari balansda saqlanishi kerak.
- Qarz yukini optimallashtirish: Davlat qarzining o'sishi davlatning iqtisodiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi uchun qarzning miqdori va turlari aniq rejalashtirilishi lozim. Qarzni boshqarish, yuqori foiz stavkalaridan qochish va qarzning qisqa muddatli qismlarini kamaytirishga qaratilishi kerak.
- Moliyaviy xavflarni kamaytirish: Davlat qarzi boshqaruvining samarali tizimi davlatning iqtisodiy xavf-xatarlarini minimallashtiradi, shu bilan birga xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyani va qarz olishning xatarlarini boshqarish imkonini yaratadi.
- Davlatning moliyaviy mustahkamligini oshirish: Samarali qarz boshqaruvi davlatning moliyaviy tizimining ishonchli va mustahkam bo'lishiga yordam beradi. Bu esa investitsiyalarni jalb qilish, iqtisodiy o'sish va rivojlanishga katta hissa qo'shadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

O'zbekistonda davlat qarzi boshqaruvi tizimi so'nggi yillarda jiddiy o'zgarishlarga yuz tutgan va iqtisodiy islohotlar doirasida sezilarli rivojlanish

ko'rsatgan. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekistonning iqtisodiy siyosati asosan davlat qarzining minimal darajada bo'lishini ta'minlashga qaratilgan edi. Biroq, 2000-yillarning oxiri va 2010-yillarning boshida mamlakatda iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlari, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish, va turli sohalarda rivojlanish uchun mablag'larni jalb qilish zarurati ortdi. Bu esa davlat qarzining oshishiga olib keldi.

O'zbekistonda davlat qarzi boshqaruvi tizimi hozirda Markaziy bank va Moliya vazirligi tomonidan amalga oshirilmoqda. Biroq, davlat qarzi boshqaruvi tizimi hali ham o'zining barcha salohiyatini to'liq amalga oshirmagan va yanada takomillashtirilishi kerak.

O'zbekistonning davlat qarzi 2017-yildan boshlab sezilarli o'sishni boshladi. Bu o'sish iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, eksportni rivojlantirish, shuningdek, xalqaro bozorlar va moliyaviy institutlar bilan hamkorlikning kuchayishi bilan bog'liq. 2017-yilda davlat qarzi 14 milliard dollarga yaqin bo'lsa, “2020-yilda bu ko'rsatkich 23 milliard dollarni, 2024-yil iyul holatiga esa 37 milliard tashkil etdi. Taqqoslash uchun, 2023-yilning 1-iyul holatiga davlat qarzi 31 mlrd 628 mln dollarni tashkil qilgan. Bir yil ichida ushbu ko'rsatkich 5,4 mlrd dollarga yoki 17 foizga oshgan. Bu davrda qarzning asosiy qismini tashqi qarzlar tashkil qildi, chunki O'zbekiston xalqaro moliya institutlari, jumladan, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va Osiyo taraqqiyot bankidan kreditlar olishni kuchaytirdi.” [2]

O'zbekistonning ichki qarzi ham sezilarli darajada oshdi. Markaziy bank orqali chiqarilgan obligatsiyalar va boshqa qarz instrumentlari orqali davlat ichki moliyaviy bozorda qarz oldi. Ichki qarzning ko'payishi ichki bozorda investitsiyalarni rag'batlantirish va moliyaviy tizimning rivojlanishiga xizmat qildi. Ammo, ichki qarzning o'sishi davlatning iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki yuqori foiz stavkalari va uzoq muddatli qarzlar iqtisodiy o'sishni cheklashga olib kelishi mumkin.

Davlat qarzi boshqaruvining birinchi bosqichi – bu qarzni rejalashtirish va prognozlash. O'zbekistonda davlat qarzini boshqarish Moliya vazirligi tomonidan

amalga oshiriladi. Qarzni rejalashtirish jarayonida davlatning iqtisodiy salohiyati, moliyaviy ehtiyojlari va kelgusi byudjet parametrlariga asoslaniladi.

O'zbekistonda davlat qarzini boshqarishning samaradorligini oshirish uchun quyidagi strategiyalarni amalga oshirish zarur:

- Qarzning tahliliy monitoringi — davlat qarzi va uning tarkibi doimiy ravishda tahlil qilib borilishi kerak.
- Qarzning barqaror boshqarilishi — qarzning qisqa muddatli qismlarini kamaytirish, uzoq muddatli qarzlarini ko'paytirish.
- Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish — qarz olishda shaffoflikni ta'minlash va yuqori sifatli investitsiyalarni jalb qilish.

O'zbekistonning ichki moliyaviy bozorini rivojlantirish maqsadida yangi qarz vositalari, masalan, obligatsiyalar va davlat ko'chmas mulklaridan foydalanish mumkin. Bu orqali davlat qarzining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash mumkin. Qarzni qaytarish uchun barqaror va uzoq muddatli rejalashtirishni amalga oshirish ham davlat qarzi boshqaruv tizimini rivojlanishiga yordam beradi. O'zbekistonning qarzlarini to'lash uchun iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va iqtisodiy sektorlarning samaradorligini oshirish zarur.

O'zbekistonning qarz boshqaruvi tizimida prognozlash va rejalashtirishdagi xatolar kamaytirilishi kerak, chunki to'g'ri prognozlashtirilmagan qarzlar davlatning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekistonda davlat qarzini boshqarish va optimallashtirish amaliyoti hali ham muammolarga ega. Qarzni boshqarishning asosiy maqsadi qarzning foiz stavkalari, muddati va umumiy miqdorini optimallashtirishdir. Bu jarayonlar odatda davlatning moliyaviy strategiyalariga, byudjet mablag'lariga va iqtisodiy barqarorlikka asoslanadi. O'zbekistonning qarz boshqaruvi tizimida ba'zi o'zgarishlar amalga oshirilgan, lekin yanada samarali boshqaruv tizimiga ehtiyoj mavjud. Davlat qarzining qisqa muddatli qismlarini kamaytirish, uzoq muddatli qarzlar bilan almashtirish zarurati mavjud.

O'zbekiston xalqaro moliya institutlaridan qarz olishning samarali usullarini

o'rganmoqda. Boshqa rivojlangan davlatlar, masalan, Germaniya, AQSh, Yaponiya, o'z qarz boshqaruvi tizimlarini rivojlantirgan va samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishgan bo'lib, O'zbekiston ushbu tajribalardan o'rganib, qarzni boshqarish jarayonlarida shaffoflikni oshirish, xalqaro moliyaviy bozorlarga integratsiyani kuchaytirish, va davlat qarzining tuzilmasini optimallashtirishga intilmoqda.

O'zbekistonning davlat qarzi boshqaruv tizimi shaffofligini ham amaldagidan ko'ra anchagina oshirish zarur. Davlat qarzi haqida ommaviy axborot vositalarida va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan bo'lishiladigan ma'lumotlar soni va sifatini yaxshilash kerak. O'zbekistonning qarz boshqaruvi tizimining shaffofligi, xalqaro institutlar bilan hamkorlikni mustahkamlash, va investorlar uchun ishonchni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Davlat qarzi boshqaruvi tizimini takomillashtirish uchun qarzning qisqa muddatli qismlarini kamaytirish, yuqori foizli qarzlarni arzonroq qarzlar bilan almashtirish zarur. O'zbekiston iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va davlatning investitsion salohiyatini oshirish uchun yangi mexanizmlar ishlab chiqishi lozim.

XULOSA

Davlat qarzi boshqaruvi tizimi davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, iqtisodiy xavflarni kamaytirish va byudjetni samarali boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega. Tizimning samarali ishlashi qarzning miqdorini va tuzilmasini optimallashtirish, uning risklarini boshqarish va qarz majburiyatlarini to'liq va vaqtida bajarishga yordam beradi.

O'zbekistonda davlat qarzi boshqaruvi tizimi so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarga yuz tutdi. Biroq, tizim hali ham o'zining to'liq salohiyatiga yetmagan va yanada takomillashtirilishi zarur. Tizimni takomillashtirish uchun xalqaro tajribalardan foydalanish, qarz boshqaruvining shaffofligini oshirish va samarali prognozlash usullarini joriy etish muhimdir. Samarali davlat qarzi boshqaruvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va davlatning moliyaviy xavf-xatarlarini kamaytirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida davlat qarzining holati va dinamikasini tahlil qilgan holda shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, bugungi kunda davlat qarzining YaIMga nisbati 38 foizni tashkil etgan holda xalqaro moliya institutlarining tavsiyasiga ko'ra xavfsiz va barqaror deb hisoblanmoqda. Lekin qarzlarning samaradorligi va iqtisodiy taraqqiyotga keltirgan foydasi haqida aniq va ishonchli ma'lumotlar yetarli emasligi bizni qarzlarga nisbatan konservativ yondashuvga undaydi. Shu jumladan kompleks tarzda davlat qarzi hisobotini yuritish tizimini takomillashtirish, tashqi qarzlarning shaffofligi va barcha fuqarolar uchun ochiqligini ta'minlash asosiy vazifalarimizdan biri bo'lishi lozim. Davlat qarzlarining valyuta tarkibi, xalqaro moliya institutlari va muddatlari bo'yicha diversifikatsiyasi ta'minlangan deyishimiz mumkin, ammo xorijiy valyutada olingan qarz baribir juda xavfli va so'nggi 5 yil ichida valyutadagi tashqi qarz 2 baravardan ortiqqa o'sganligi bizni xushyorlikka chorlashi kerak. Bu bilan tashqi qarzlardan butunlay voz kechish kerak degani emas, albatta. Ammo ularni milliy valyutada va iloji bo'richa xo'jalik subyektlari tomonidan to'g'ridan to'g'ri jalb qilish ma'qul.

Rivojlanayotgan davlatlar, jumladan, O'zbekistonning iqtisodiy farovonlikka erishishida hozirgi sharoitda moliyaviy resurslar, investitsiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyos hisoblanadi. Qarz olish yomon emas, lekin undan foydalanish ustidan samarali nazorat olib bormaslik juda yomon ekanligini to'g'ri tushungan holda zamonaviy texnologiyalarni joriy qilgan holda qarz va u bilan bog'liq barcha jarayonlarning ochiqligi hamda shaffofligini ta'minlashimiz, hukumatning qarziga bo'lgan haqiqiy ehtiyojini to'g'ri aniqlashimiz va qarzlarga yuqori chegara belgilash bo'yicha ishlarni jadal davom ettirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet ma'lumotlari

1. Pienkowski A. Debt Limits and the Structure of Public Debt // Journal of Globalization and Development, vol. 8, no. 2, 2018, pp. 20170018. <http://doi.org/10.1515/jdg-2017-0018>.
2. Pedro L. Is a very high public debt a problem? // Levy Economics Institute of Bard College, Annandale-on-Hudson, NY. No. 843, 2015. [1]

3. Elton B., Silva F. Public debt sustainability: An empirical study on OECD countries // Journal of Macroeconomics, vol. 58 (2018) 238-248.
4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Davlat qarzi holati va dinamikasi sharhi ma'lumotlari.
5. Sotvoldiyev A.I., Xidirov N.G. (2022) Dinamik modellarni iqtisodiyotda qo'llanilishi. Science and Education, 3(3), 1128-1137.
6. Fozilchayev Sh.Q., Xidirov N.G. (2017) Investitsiya va lizing asoslari. O'quv qo'llanma. T.:Moliya.
7. Mehmonaliyev A.G., Khidirov N.G. Public finance management its modern problems. Science and Education 3(11), 1075-1080.
8. Shukurov A.O., Umarov M. (2022) Davlat krediti va davlat qarzini samarali boshqarish. Science and Education, 3(11), 1107-1120.
9. Gafurova S.M., G'ulomova M.S., Isakova M.R., Ishmatov N.A., KEnjayeva S.A. (2022) O'zbekiston Respublikasi davlat qarzini boshqarishni takomillashtirish yo'llari. Science and Education.
10. Kun.uz. [2]
11. www.ft.com ma'lumotlari